

АНОТАЦІЯ

Поліщук О. Р. Формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 231 Соціальна робота. – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань, 2021.

У дисертації вперше обґрунтовано теоретичні засади соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти, на основі чого розроблено авторську структурно-функціональну модель формування в старшокласників соціально-психологічної готовності до вступу до закладів вищої освіти, що включає цільовий, теоретико-методологічний, організаційно-змістовний, оцінювально-результативний блоки, у яких містяться компоненти (особистісно-цільовий, інформаційно-гностичний, рефлексивно-оцінювальний), критерії (мотиваційно-цільовий, інформаційно-пізнавальний, когнітивний), показники та рівні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та апробації програми формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти з метою свідомого вибору професій. Матеріали дослідження можуть використовувати соціальні працівники закладів соціальної сфери, соціальні педагоги, психологи, педагоги загальноосвітніх шкіл, батьки під час проведення професійної орієнтації старшокласників, з метою прогнозування і попередження можливих ускладнень при вступі до закладів вищої освіти; науково-педагогічні працівники під час викладання навчальних дисциплін «Психологічні основи профорієнтації», «Основи профорієнтаційної роботи», «Психологія професійної кар'єри», «Технології соціальної роботи», «Соціальна політика», «Чинники успішного працевлаштування за фахом», «Соціально-психологічні аспекти спілкування в професійній діяльності».

У роботі узагальнено теоретичні та емпіричні результати дослідження формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти. Здійснено теоретичний аналіз стану дослідженості проблеми та з'ясовано, що в українському суспільстві існує проблема дисбалансу попиту і пропозиції професійно-кваліфікованого складу на ринку праці та освітніх послуг, що є однією з причин низького рівня результативності системи профорієнтації школярів, яка не дозволяє особистості спрогнозувати успішну кар'єрну траєкторію ще за шкільною партою. Наслідком цього стає незадоволеність індивідів обраною професією, несформована мотивація до праці, непрозорість кар'єрних перспектив і слабка адаптація на ринку праці.

Уточнено ключові поняття дослідження. «Готовність» розглянуто як стійку інтегровану якість особистості, в основі якої мотиви, знання, досвід, практичні навички і здібності, необхідні для успішного виконання певної діяльності. Запропоновано визначення поняття «соціально-психологічна готовність старшокласників до професійного вибору»: інтегрована якість особистості, що характеризується наявністю і певним рівнем сформованості особистісно-цільового, інформаційно-гностичного, рефлексивно-оцінювального компонентів у їх єдності, яка виявляється в прагненні та здатності старшокласників до професійного вибору. Поняття «формування соціально-психологічної готовності старшокласників до професійного вибору» визначено як процес та результат пропедевтичної діяльності соціальних працівників, психологів, педагогів, спрямованої на формування в старшокласників, з одного боку, мотивації до вибору майбутньої професії, а з другого – знань, умінь і компетентностей, необхідних майбутньому спеціалісту-професіоналу.

Розкрито структуру соціально-психологічної готовності, до якої входять такі компоненти: особистісно-цільовий, інформаційно-гностичний, рефлексивно-оцінювальний.

Для визначення рівня сформованості названих компонентів готовності виокремлено такі критерії: *мотиваційно-цільовий* критерій передбачає наявність ціннісних орієнтацій та індивідуально виражених цілей, мотивів; *інформаційно-пізнавальний* критерій передбачає готовність і прагнення отримувати, шукати й опрацьовувати інформацію про світ професій; сформованість необхідних для вибору професії знань і вмінь, здатність моделювати робочі ситуації з урахуванням особливостей професії, сформованість уміння прогнозувати майбутню професійну діяльність; *когнітивний* критерій передбачає знання власних схильностей, здібностей, індивідуальних якостей; самооцінювання; володіння способами самодіагностики і саморозвитку.

На основі розроблених критеріїв визначено рівні соціально-психологічної готовності старшокласників: *високий, середній, низький*.

Обґрунтовано структурно-функціональну модель формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти, що включає цільовий, теоретико-методологічний, організаційно-змістовний, оцінювально-результативний блоки, до яких входять особистісно-цільовий, інформаційно-гностичний, рефлексивно-оцінювальний компоненти, критерії: мотиваційно-цільовий, інформаційно-пізнавальний, когнітивний, показники та рівні.

Розроблена модель складається із трьох етапів формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти: мотиваційно-ціннісні основи профорієнтаційної орієнтації, профорієнтаційно значимі компетенції (soft skills), професійна самосвідомість (професійна Я-концепція).

Знання показників та рівнів готовності старшокласників до вибору професії дає можливість виявляти індивідуальні особливості їх становлення, корегувати діяльність кожного старшокласника у плані вибраної професії, давати обґрунтовані рекомендації для удосконалення тих якостей особистості, які необхідно враховувати під час підготовки до майбутньої

професії, надавати допомогу старшокласникам у визначенні програми самопідготовки до обраної професії.

Розроблено та апробовано програму формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти, мета якої полягає у формуванні їхньої соціально-психологічної готовності до самостійного і свідомого вибору професії, надання психологічної допомоги в професійному та особистому самовизначенні, самопізнанні старшокласника.

Апробація програми в закладах середньої освіти підтвердила її ефективність. Аналіз отриманих даних засвідчує, що старшокласники експериментальної групи після використання програми мають значно вищі показники високого рівня готовності до свідомого вибору професії порівняно із контрольною групою.

Ключові слова: професійне самовизначення, професійна орієнтація, професійний вибір, формування соціально-психологічної готовності старшокласників, соціально-професійне самовизначення, професійне навчання, вибір професії.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Поліщук О. Р. Теоретичний аналіз проблеми соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до ЗВО. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2020. Вип. 2 (5). С. 48–58.

2. Поліщук О. Р. Проблема професійного вибору старшокласників: теоретичний дискурс. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2020. Вип. 4 (133). С. 117–127.

3. Поліщук О. Р. До вивчення соціально-психологічної готовності старшокласників щодо професійного вибору. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2021. Вип. 1 (48). С. 343–349.

4. Поліщук О. Р. Дослідження рівня соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. Вип. 2 (7). С. 141–149.

Статті у наукових виданнях інших держав:

5. Polishchuk O. Vocational assistance as a factor of professional self-determination of a senior student. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal*. 2021. 02 (30). URL: <https://issn2391-4164.blogspot.com/p/213.html>

Опубліковані праці апробаційного характеру:

6. Коляда Н. М., Поліщук О. Р. Формування соціально-психологічної готовності старшокласників до вступу до закладів вищої освіти. *Nauka i edukacja w warunkach zmian cywilizacyjnych: Mater. I Międz. Konf. Nauk.-Prakt. (30 października 2019 roku)*. Warszawa: Nowa nauka, 2019. S. 62–63.

7. Коляда Н. М., Поліщук О. Р. Особливості впливу батьків на вибір старшокласниками закладу вищої освіти. *Nowoczesna nauka: teoria i praktyka: Mater. IV Międz. Konf. Nauk.-Prakt. (8 kwietnia 2020 roku)*. Warszawa: Nowa nauka, 2020. S. 6–7.

8. Коляда Н. М., Поліщук О. Р. Інноваційні технології для молоді у вищій освіті. *Актуальні проблеми сучасної психології: шляхи становлення особистості*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Переяслав, 14–16 травня 2020 р.). Переяслав, 2020. С. 255–258.

9. Поліщук О. Р. Професійна компетентність фахівців із соціальної роботи щодо підтримки вразливих сімей з дітьми. *Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Умань, 15 жовтня 2020 р.). Умань, 2020. С. 169–172.

10. Поліщук О. Р. Технології профорієнтаційної роботи психолога для осіб з обмеженими можливостями та їх батьків. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців: тези доповідей VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 9–10 квітня 2020 р.)*. Хмельницький, 2020. С. 93–94.

11. Поліщук О. Р. Застосування тренінгових технологій у профорієнтаційній діяльності. *Сучасні тренінгові технології для розвитку особистості: еко-тренінги: збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Умань, 14 травня 2020 р.)*. Умань, 2020. С. 81–82.

12. Поліщук О. Р. Соціально-психологічний тренінг як одна із технологій розвитку особистості. *Наукові психологічні дослідження і розробки молодих вчених: матеріали ІХ-тої Всеукраїнської наукової інтернет-конференції (м. Умань, 29–30 жовтня 2020 р.)*. Умань, 2020. С.63–65.

13. Поліщук О. Р. Щодо професійного розвитку соціального працівника. *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції з соціальної роботи (м. Київ, 12–13 березня 2021 р.)*. Київ, 2021. С. 160–162.

14. Поліщук О. Р. Рекомендації щодо психологічного супроводу в умовах пандемії. *Теорія та практика психокорекції особистості: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Умань, 18 березня 2021 р.)*. Умань, 2021. С. 102–104.

15. Поліщук О. Р. Формування Soft Skills – складова успішної особистості. *Профорієнтація серед учнівської молоді в умовах інклюзивної освіти: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Умань, 15 квітня 2021 р.)*. Умань, 2021. С. 91–92.

16. Поліщук О. Р. До проблеми вибору професії старшокласників в умовах пандемії. *Наука. Освіта. Молодь: матеріали XIV Всеукраїнської*

наукової конференції студентів та молодих науковців (м. Умань, 28 квітня 2021 р.). Умань, 2021. С. 107–109.

17. Поліщук О. Р. Інформація і знання – найважливіший ресурс інформаційного суспільства. *Актуальні соціально-філософські проблеми сучасності*: матеріали XIII Всеукраїнської студентської наукової конференції (м. Умань, 26 листопада 2020 р.). Умань, 2021. С. 108–111.

ANNOTATION

Olena R. Polishchuk. The formation of social and psychological readiness of high school students to enter higher education institutions. – Qualification paper on the right of the manuscript.

Thesis for the PhD degree in speciality 231 Social work. – Pavlo Tychna Uman State Pedagogical University. Uman, 2021.

For the first time, the theoretical fundamentals of social and psychological of high school students to enter higher education institutions have been grounded in the thesis. The author developed a structural and functional model of forming high school students' social and psychological readiness to enter higher education institutions. This model included the target, theoretical and methodological, organizational and content, evaluation and effective blocks, including personal and target, information and gnostic, and reflexive and evaluation components. The following criteria have been used: motivational and target, information and cognitive, cognitive, indicators and levels.

The practical significance of the results obtained is seen in the development and testing of a program for the formation of social and psychological readiness of high school students to enter higher education institutions to choose professions consciously. Social workers of social institutions, social educators, psychologists, secondary school teachers, and parents during professional orientation of high school students can use the research materials to predict and prevent possible complications when entering higher education institutions. The materials can also

be used by scientific and pedagogical workers during the teaching of such academic subjects, as “Psychological foundations of career guidance”, “Fundamentals of career guidance work”, “Psychology of professional career”, “Technologies of social work”, “Social policy”, “Factors of successful employment in the speciality”, “Social and psychological aspects of communication in professional activity”.

The paper summarizes the theoretical and empirical results of the study of the formation of social and psychological readiness of high school students to enter higher education institutions. First, the author conducted a theoretical analysis of the state of the problem’s research. It was found out that there is a problem of an imbalance of supply and demand of professionally qualified personnel in the labour market and educational services in Ukrainian society. It is one of the reasons for the low level of effectiveness of the career guidance system for schoolchildren, which does not allow the individual to predict a successful career trajectory even at school. The consequence is the dissatisfaction of individuals with the chosen profession, unformed motivation to work, opacity of career prospects and weak adaptation in the labour market.

The fundamental concepts of the study are clarified. The “readiness” is considered a stable integrated quality of the individual, which is based on the motives, knowledge, experience, practical skills and abilities necessary for the successful performance of a particular activity. The author proposed the definition of the concept of “social and psychological readiness of high school students for a profession’s choice” as an integrated quality of personality, characterized by the presence and a certain level of formation of personal and target, informational and gnostic, reflexive and evaluative components in their unity, which is seen in the desire and ability of high school students to profession’s choice. The concept of “formation of social and psychological readiness of high school students for profession’s choice” is defined as the process and result of the propaedeutic activity of social workers, psychologists, teachers, aimed at the formation of, on

the one hand, motivation to choose a future profession, and on the other hand, knowledge, skills and competencies necessary for a future professional.

The structure of social and psychological readiness is revealed. It includes the following components: personal and target, informational and gnostic, reflexive and evaluative.

The following criteria have been developed to determine the level of formation of the mentioned components of readiness: the *motivational and target* criterion assumes the presence of value orientations and individually expressed goals and motives; the *information and cognitive* criterion implies readiness and desire to receive, search and process information about the world of professions; the formation of the necessary knowledge and skills for choosing a profession, the ability to model work situations taking into account the characteristics of the profession, the formation of the ability to predict future professional activities; the *cognitive* criterion implies knowledge of one's inclinations, abilities, individual qualities; self-assessment; mastering of self-diagnosis and self-development methods.

The following levels of social and psychological readiness of high school students are determined based on the developed criteria: *high, medium, and low*.

The author substantiated the structural and functional model of the formation of social and psychological readiness of high school students to enter higher education institutions. It includes target, theoretical and methodological, organizational and content, evaluation and effective blocks. The blocks include personal and target, information and gnostic, reflexive and evaluation components, and the following criteria: motivational and target, information and cognitive, cognitive, indicators and levels.

The developed model consists of three stages of high school students' social and psychological readiness to enter higher education institutions. They are as follows: motivational and value bases of career guidance, career guidance-significant competencies (soft skills), professional self-awareness (professional self-concept).

Knowledge of indicators and levels of readiness of high school students to choose a profession makes it possible to identify individual features of their formation, adjust the activities of each high school student in terms of the chosen profession, give reasonable recommendations for improving those personal qualities that need to be taken into account when preparing for a future profession, and assist high school students in determining the self-training program for the chosen profession.

A program for forming social and psychological readiness of high school students to enter higher education institutions has been developed and tested. The program aimed at forming their social and psychological readiness for an independent and conscious choice of profession, providing psychological assistance in professional and personal self-determination and self-understanding of a high school student.

Testing of the program in secondary education institutions has confirmed its effectiveness. Analysis of the obtained data shows that high school students of the experimental group have significantly higher indicators of a high level of readiness for a conscious choice of the profession than the control group after using the program.

Key words: professional self-determination, professional orientation, professional choice, formation of social and psychological readiness of high school students, social and professional self-determination, professional training, profession's choice.

REFERENCES

Scientific works in which the main scientific results of the dissertation are published

1. Polishchuk O. R. (2020). Teoretychnyi analiz problemy sotsialno-psykholohichnoi hotovnosti starshoklasnykiv do vstupu do ZVO. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*, 2(5), 48–58 [in Ukrainian].

2. Polishchuk O. R. (2020). Problema profesiinoho vyboru starshoklasnykiv: teoretychnyi dyskurs. *Naukovyi visnyk Pivdennoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho*, 4(133), 117–127 [in Ukrainian].

3. Polishchuk O. R. (2021). Do vyvchennia sotsialno-psykhologichnoi hotovnosti starshoklasnykiv shchodo profesiinoho vyboru. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, 1(48), 343–349 [in Ukrainian].

4. Polishchuk O. R. (2021). Doslidzhennia rivnia sotsialno-psykhologichnoi hotovnosti starshoklasnykiv do vstupu do zakladiv vyshchoi osvity. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*, 2(7), C. 141–149 [in Ukrainian].

Articles in scientific journals of other countries

5. Polishchuk O. (2021). Vocational assistance as a factor of professional self-determination of a senior student. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal*, 02 (30). URL: <https://issn2391-4164.blogspot.com/p/213.html>

Published works of approbation nature

6. Koliada N. M., Polishchuk O. R. (2019). Formuvannia sotsialno-psykhologichnoi hotovnosti starshoklasnykiv do vstupu do zakladiv vyshchoi osvity. *Nauka i edukacja w warunkach zmian cywilizacyjnych: Mater. I Międz. Konf. Nauk.-Prakt.(30 pazdziernika 2019 roku)*. Warszawa: Nowa nauka, 62–63 [in Polish].

7. Koliada N. M., Polishchuk O. R. (2020). Osoblyvosti vplyvu batkiv na vybir starshoklasnykamy zakladu vyshchoi osvity. *Nowoczesna nauka: teoria i praktyka: Mater. IV Międz. Konf. Nauk.- Prakt. (8 kwietnia 2020 roku)*. Warszawa: Nowa nauka, 6–7 [in Polish].

8. Koliada N. M., Polishchuk O. R. (2020). Innovatsiini tekhnolohii dlia molodi u vyshchii osviti. *Aktualni problemy suchasnoi psykholohii: shliakhy*

stanovlennia osobystosti: materials of the II International scientific-practical conference. Pereyaslav, 255–258 [in Ukrainian].

9. Polishchuk O. R. (2020). Profesiina kompetentnist fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty shchodo pidtrymky vrazlyvykh simei z ditmy. *Aktualni problemy sotsialnoi pedahohiky ta sotsialnoi roboty: materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference. Uman, 169–172 [in Ukrainian].*

10. Polishchuk O. R. (2020). Tekhnolohii proforiientatsiinoi roboty psykholoha dlia osib z obmezhenymy mozhlyvostiamy ta yikh batkiv. *Aktualni pytannia teorii ta praktyky psykholoho-pedahohichnoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv: abstracts of the VIII All-Ukrainian scientific-practical conference. Khmelnytskyi, 93–94 [in Ukrainian].*

11. Polishchuk O. R. (2020). Zastosuvannia treninhovykh tekhnolohii u proforiientatsiinii diialnosti. *Suchasni treninhovi tekhnolohii dlia rozvytku osobystosti: eko-treninhy: collection of scientific works on the materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference. Uman, 81–82 [in Ukrainian].*

12. Polishchuk O. R. (2020). Sotsialno-psykholohichni treninh yak odna iz tekhnolohii rozvytku osobystosti. *Naukovi psykholohichni doslidzhennia i rozrobky molodykh vchenykh: materials of the IX All-Ukrainian Scientific Internet Conference. Uman, 63–65 [in Ukrainian].*

13. Polishchuk O. R. (2021). Shchodo profesiinoho rozvytku sotsialnoho pratsivnyka. *Rozvyvalnyi potentsial suchasnoi sotsialnoi roboty: metodolohiia ta tekhnolohii: materials of the VI International scientific-practical conference on social work. Kyiv, 160–162 [in Ukrainian].*

14. Polishchuk O. R. (2021). Rekomendatsii shchodo psykholohichnoho suprodu v umovakh pandemii. *Teoriia ta praktyka psykholohichnoho suprodu v umovakh pandemii. Teoriia ta praktyka psykholohichnoho suprodu v umovakh pandemii: collection of materials of the All-Ukrainian scientific-practical Internet conference. Uman, 102–104 [in Ukrainian].*

15. Polishchuk O. R. (2021). Formuvannia Soft Skills – skladova uspishnoi osobystosti. *Proforiientatsiia sered uchnivskoi molodi v umovakh inkluzyvnoi*

osvity: collection of materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference. Uman, 91–92 [in Ukrainian].

16. Polishchuk O. R. (2021). Do problemy vyboru profesii starshoklasnykiv v umovakh pandemii. *Nauka. Osvita. Molod*: materials of the XIV All-Ukrainian scientific conference of students and young scientists. Uman, 107–109 [in Ukrainian].

17. Polishchuk O. R. (2021). Informatsiia i znannia – naivazhlyvishyi resurs informatsiinoho suspilstva. *Aktualni sotsialno-filosofski problemy suchasnosti*: materials of the XIII All-Ukrainian Student Scientific Conference. Uman, 108–111 [in Ukrainian].